(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

२ एस. सी. आर. सर्वोच्च न्यायालय अहवाल

केरळ राज्य आणि इतर

विरुद्ध

द कोचीन कोल कंपनी लिमिटेड

(न्यायमूर्ती एस. के. दास, एम. हिदायतुल्ला, के. सी. दास गुप्ता जे. सी. शाह आणि एन. राजगोपाला अय्यंगार)

विक्रीकर स्पष्टीकरण विक्री-विक्री आणि वाफेच्या इंजिनावर कोळशाचे वितरण -निर्यातीच्या काळात असो-भारताचे संविधान अनुच्छेद २८६ युनायटेड स्टेट्स ऑफ त्रावणकोर आणि कोचीन सामान्य विक्री कर कायदा ११२५, अनुच्छेद ६ अधिसूचना दिनांक ५ फेब्रुवारी १९५४

उत्तरदात्याने मद्रास राज्यातील कँडल आयलंड येथे 'बंकर कोळसा' ठेवला. त्यांनी हा कोळसा त्रावणकोर-कोचीन राज्यातील कोचीन बंदरावरबोलावून वाफेवर चालणाऱ्या जहाजांना विकला आणि तो तेथे पोहोचवला. उत्तरदात्याचे १९५१-५२ आणि १९५२-५३ या वर्षासाठी अशा विक्रीवरील विक्री कराचे मूल्यमापन करण्यात आले होते, प्रतिवादीने असा युक्तिवाद केला की या विक्रीवर कोणताही विक्री कर आकारला जाऊ शकत नाही कारण ते एकतर विक्री (निर्यातीच्या दरम्यान किंवा आंतरकाळात) होते. ‘राज्य व्यापार’ राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २८६ च्या उपखंड (१) (ब) किंवा खंड (२) अंतर्गत विक्री करातून सूट आणि पर्यायाने अपीलकर्त्याने जारी केलेल्या ५ फेब्रुवारी १९५४ च्या अधिसूचनेनुसार त्यांना करातून सूट देण्यात आली. ज्या

राज्यांतर्गत ४.१.१९५१ ते ३१.३.१९५३ या कालावधीत केलेल्या अनुच्छेद २८६ (१) (अ) च्या स्पष्टीकरणात येणाऱ्या विक्रीला कर भरण्याच्या दायित्वातून सूट देण्यात आली होती.

सरकारी अधिसूचनेनुसार विक्रीला करातून सूट देण्यात आली होती. हा कोळसा प्रत्यक्ष ग्राहकांपर्यंत, म्हणजे त्रावणकोर-कोचीन येथील वाफेवर चालणाऱ्या जहाजांपर्यंत पोहोचवण्यात आला होता आणि त्यांना राज्यात किंवा निवडीबाहेर, त्यांची आवड आणि आवश्यकतेनुसार, जिथे हवे तिथे त्याचा वापर करण्याचे स्वातंत्र्य होते. वितरण हे राज्यातील वापरासाठी होते आणि विक्री ही अनुच्छेद २८६ (१) (अ) च्या स्पष्टीकरणांतर्गत आली.

जरी विक्री आंतरराज्यीय व्यापाराच्या प्रक्रियेत होती, जी अनुच्छेद २८६ (२) द्वारे लादलेल्या कर बंदीच्या कक्षेत होती, तरीही विक्री कर प्रमाणीकरण कायदा, १९५६ द्वारे कर आकारणी वैध ठरवण्यात आली.

एम. पी. व्ही. सुंदररामियर अँड कंपनी विरुद्ध आंध्र प्रदेश राज्य, [१९५८] एस. सी. आर. १४२२, यावर भर देण्यात आला.

ही विक्री 'निर्यातीदरम्यान' केली गेली नव्हती आणि ती अनुच्छेद २८६ (१) (ब) द्वारे लादलेल्या बंदीच्या कक्षेत आली नव्हती. अनुच्छेद २८६ (१) (ब) लागू करण्यासाठी, वस्तू केवळ भारताच्या राज्यक्षेत्रातून बाहेर नेणे पुरेसे नव्हते, परंतु त्या वस्तू भारताच्या बाहेरच्या गंतव्यस्थानावर नेण्याचा हेतू असणे आवश्यक होते. अनुच्छेद २८६ मधील 'निर्यात' या संकल्पनेने दोन टोकांच्या अस्तित्वाचे प्रतिपादन केले ज्यात वस्तूंची वाहतूक करण्याचा हेतू होता. त्यानंतर बर्मा शेल ऑईल स्टोरेज अँड डिस्ट्रिब्युटिंग कंपनी ऑफ इंडिया लिमिटेड विरुद्ध द कमर्शियल टॅक्स ऑफिसर, सी. ए.७५१ ऑफ १९५७ आणि सी. ए. १० ऑफ १९५८ (अनरिपोर्टेड) आले.

दिवाणी अपील अधिकार क्षेत्र - दिवाणी अपील क्रमांक २८७/१९५८

मूळ याचिका क्रमांक १९१/१९५५ मध्ये माजी त्रावणकोर-कोचीनच्या १० सप्टेंबर १९५६ च्या निकाल आणि आदेशावरून अपील.

अपीलकर्त्यांसाठी चे वकील सरदार बहादूर,

प्रतिवादीसाठी चे वकील के. पी. अब्राहम, पी. जॉर्ज आणि एम. आर. कृष्णा पिल्लई.

३१ ऑक्टोबर १९६० न्यायमूर्ती अयंगार यांनी न्यायालयाचा निर्णय दिला –

त्रावणकोर-कोचीन उच्च न्यायालयाच्या संविधानाच्या अनुच्छेद १३३ (१) अंतर्गत त्यांनी दिलेल्या योग्यतेच्या प्रमाणपत्रावरील निर्णयाचे अपील आहे आणि युनायटेड स्टेट ऑफ त्रावणकोर अँड कोचीन जनरल सेल्स कर अधिनियम ११२५ (१९५०) अंतर्गत विक्री-कराचे प्रतिवादी-द कोचीन कोल कंपनी लिमिटेडचे दायित्व विचारात घेण्यासाठी वाढवते.

अपीलातील समजुतीतील मुद्द्यांचे मूल्यांकन करण्यासाठी खालील तथ्ये थोडक्यात सांगणे आवश्यक आहे. कोचीन कोळसा कंपनी लिमिटेड, ज्याला प्रतिवादी कंपनी म्हणून संबोधले जाईल, त्यांच्या त्यांची नावे दर्शविल्याप्रमाणेच कोळशाचे विक्रेते आहेत.ज्या वस्तुंच्या विक्रीमुळे या अपीलात वाद निर्माण झाला आहे, त्याला 'बंकर कोळसा' म्हणतात. पूर्वी मद्रास राज्यात असलेल्या फोर्ट कोचीन नावाच्या ठिकाणी कंपनीची कार्यालये आहेत. ते 'बंकर कोळसा' आयात करतात आणि कॅंडल आयलंड नावाच्या ठिकाणी साठवून ठेवतात, जे या कार्यवाहीशी संबंधित असलेल्या तारखेला मद्रास राज्यातही होते. प्रतिवादी-कंपनीच्या उपक्रमांचा एक भाग म्हणजे कॅंडल बेटावरील त्यांच्या डेपोमधून (त्रावणकोर-कोचीन राज्यातील) कोचीन बंदरात येणाऱ्या किंवा कॉल करणाऱ्या स्टीमर्सना या बंदरातून स्टीमर्सच्या बाह्य प्रवासासाठी बंकर कोळशाचा पुरवठा करणे. अशा प्रकारे प्रतिवादी-कंपनीद्वारे "बंकर कोळसा" पुरवण्याची नेहमीची प्रक्रिया थोडक्यात अशी होतीः वाफेवरील जहाजाच्या आगमनापूर्वी, स्टीमर्स एजंट्स

वाफेवरील जहाजासाठी कोळशाची छाटणी करण्यासाठी प्रतिवादी कंपनीशी करार करतील. वाफेवरील जहाज कोचीन बंदरात पोहोचताच, स्टीमर-एजंट्स प्रतिवादीला कळवतील-द कोचीन कोल कंपनी आणि स्टिमर मध्ये कोळसा भरण्यासाठी हे एजंट्स, कस्टम आणि बंदर अधिकाऱ्यांकडून आवश्यक कागदपत्रे मिळवल्यानंतर ही कागदपत्रे फोर्ट कोचीन येथील प्रतिवादी-कंपनीच्या कार्यालयात घेऊन जातील जेणेकरून त्यांना कराराचा त्यांचा भाग पूर्ण करता येईल. त्यानंतर प्रतिवादी-कंपनी त्यांच्या वाहतूक कंत्राटदाराच्या माध्यमातून मागणी केलेला माल वाफेवरील जहाजाकडे पाठवेल. वाहतूक कंत्राटदाराला वितरण आदेश दिले जातील, ज्याच्या बळावर कँडल बेटावरील त्यांच्या साठ्यातून माल सोडला जाईल. त्यानंतर कोळसा त्रावणकोर-कोचीन राज्याच्या जलक्षेत्रातील बंदरात ठेवलेल्या वाफेवर नेण्यात येईल. वाफेचा जहाजाचा मुख्य अभियंता कोळशाची तपासणी करेल आणि जेव्हा गुणवत्तेबाबत त्याचे समाधान होईल तेव्हा कोळशाला जहाजांच्या बंकरमध्ये छाटण्याची परवानगी दिली जाईल. त्यानंतर कोळशाची किंमत स्टीमर एजंटवर काढलेल्या बिलांवर प्रतिवादी-कंपनीला दिली जाईल. वरील बाबी प्रतिवादी-कंपनीने केलेल्या व्यवहारांचे स्वरूप असल्याने, त्रावणकोर-कोचीन राज्याने बंकर कोळशाच्या विक्रीवर विक्री-कराचा दावा केला होता. हे अपील ज्या मूल्यांकनाच्या वर्षांशी संबंधित आहे ते १९५१-५२ आणि १९५२-५३ आहेत आणि त्यासाठीचे मूल्यांकन २ फेब्रुवारी १९५४ रोजी विक्री-कर अधिकारी, सर्कल I, मट्टनचेरी यांनी पूर्ण केले. पुरवल्या गेलेल्या 'बंकर कोळशाच्या' मूल्यावर कोणताही विक्री कर आकारला जाऊ शकत नाही, कारण विक्री एकतर 'निर्यात करताना' किंवा 'आंतरराज्य व्यापारादरम्यान' होती आणि त्यामुळे अनुच्छेद २८६ च्या उपखंड (१) (बी) किंवा (२) अंतर्गत राज्याने कर आकारणीतून सूट दिली होती, असा प्रतिवादी-कंपनीचा युक्तिवाद मूल्यांकन अधिकाऱ्याने नाकारला, कारण संबंधित विक्री अनुच्छेद २८६ (१) (ए) च्या स्पष्टीकरणांतर्गत येते आणि त्यामुळे ती त्रावणकोर-

कोचीन राज्याच्या' अंतर्गत 'होती, कारण विक्रीच्या अनुषंगाने वितरण राज्य आणि वस्तूंच्या वापराच्या उद्देशाने केले गेले होते. त्याच विक्री कंपनी लिमिटेडवर मद्रास राज्यात प्रत्यक्षात होत असलेली विक्री म्हणून कर आकारला गेला होता, असा कंपनीने आग्रह केलेला मुद्दा देखील अप्रासंगिक म्हणून नाकारला गेला. त्यानंतर प्रतिवादी-कंपनीने अपील सहाय्यक आयुक्तांकडे अपील दाखल केले ज्याने कंपनीच्या अपीलाला परवानगी दिली की विक्री अनुच्छेद २८६ (१) (बी) अंतर्गत "निर्यातीच्या मार्गावर" होती आणि जरी ती तशी नसली तरी संविधानाच्या अनुच्छेद २८६ (१) (ए) च्या स्पष्टीकरणात येणारी "अंतर्गत" विक्री होती, तरीही राज्य सरकारने ५ फेब्रुवारी १९५४ रोजी एक अधिसूचना जारी केली, ज्यात अशा विक्रीला करातून सूट देण्यात आली होती, जी कारनिर्धारक व्यक्तीच्या फायद्यासाठी चालवली जात होती. त्यानंतर विक्रीकर उपायुक्त, जे पुनरीक्षण अधिकारी होते, त्यांनी स्वतःहून हे प्रकरण हाती घेतले आणि करदात्याला अपील आदेश बाजूला का ठेवू नये आणि संपूर्ण उलाढालीचे करपात्र व्यक्ति विक्रीकरात का केले जाऊ नये याचे कारण दर्शविण्यासाठी सांगितले, कारण विक्री केवळ राज्यातच झाली होती. करदात्याचे म्हणणे ऐकल्यानंतर, अपील सहाय्यक आयुक्तांचा आदेश बाजूला काढून विक्रीकर अधिकाऱ्याचा आदेश पुनर्संचयित करण्यात आला. त्यानंतर प्रतिवादी-कंपनीने त्रावणकोर-कोचीन उच्च न्यायालयात घटनेच्या अनुच्छेद २२६ आणि २२७ अन्वये पुनरावृत्ती आदेश बाजूला ठेवण्यासाठी दाखल केले आणि उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी त्यानुसार आदेश दिले. तथापि, त्यांनी राज्य सरकारला या न्यायालयात अपील दाखल करण्यास सक्षम करण्यासाठी घटनेच्या अनुच्छेद १३३ (१) अन्वये प्रमाणपत्र दिले आणि आता हे प्रकरण आमच्यासमोर आहे.

प्रतिवादी-कंपनीने उच्च न्यायालयासमोर त्रावणकोर कोचीन जलक्षेत्रातील वाफेवर चालणारे "बंकर कोळसा" संदर्भात त्यांना विक्री-करातून सूट मिळण्यास पात्र असल्याच्या त्यांच्या

युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ युक्तिवादाच्या अनेक ओळी सादर केल्या आहेत. कोचीन, विद्वान न्यायाधीशांनी व्यावहारिकदृष्ट्या एकाच आधारावर प्रतिवादी-कंपनीच्या बाजूने निर्णय दिला. त्यांचे तर्क थोडक्यात खालीलप्रमाणे होते: बंगाल इम्युनिटी केसचे अनुसरण (१ १९५५)२ एस. सी. आर ६०३, विद्वान न्यायाधीशांनी असे मानले की, अनुच्छेद २८६ मधील खंड १ (अ) आणि २ द्वारे लादलेली बंदी स्वतंत्र होती आणि आंतरराज्यीय व्यापाराच्या दरम्यान असलेल्या प्रतिवादी कंपनीद्वारे कोळशाची विक्री या बंदीमध्ये समाविष्ट होती. घटनेच्या अनुच्छेद २८६ (२) मध्ये समाविष्ट आहे की विक्री उपखंड १ (अ) कंपनी लिमिटेडच्या स्पष्टीकरणाच्या अटींची पूर्तता करू शकते. तथापि, विद्वान सरकारी वकीलाने असे सादर केले होते की जर सूट अनुच्छेद २८६ (अ) मधून प्राप्त झाली असेल तर २) विक्री कर कायदा प्रमाणीकरण कायदा १९५६ द्वारे कराची वैधता जतन केल्यामुळे ते करनिर्धारकाला मदत करणार नाही.

त्रावणकोर-कोचीन सामान्य विक्रीकर कायदा ११२५ (मद्रास विक्रीकर कायदा १९३९ च्या अनुच्छेद २२ शी संबंधित) च्या अनुच्छेद २६ च्या बांधकामावर, वैधता कायदा राज्याला लाभ देऊ शकत नाही असे विद्वान न्यायाधीशांनी कसे मानले किंवा आंतरराज्यीय व्यापार किंवा वाणिज्य दरम्यान विक्रीवर आकारणी करण्यायोग्य होती आणि प्रमाणीकरण कायद्याने फक्त आधीपासून आकारलेल्या करांचे प्रमाणीकरण केल्यामुळे राज्याला राज्याच्या विक्रीकर कायद्याद्वारे लादलेला कर लावता आला नाही.

सध्याच्या प्रकरणात विक्रीचा व्यवहार आंतरराज्यीय व्यापाराच्या प्रक्रियेत होता आणि तो अनुच्छेद २८६ (२) द्वारे लादलेल्या करबंदीच्या कक्षेत येईल यात शंका नाही परंतु एम. पी. व्ही. सुंदररामियर अँड कंपनी विरुद्ध द स्टेट ऑफ आंध्र प्रदेश (१ १९५८) एस. सी. आर. १४२२ मधील या न्यायालयाच्या निर्णयाच्या दृष्टीने त्रावणकोर-कोचीन सामान्य विक्री कर अधिनियम अनुच्छेद २६ च्या रचनेबाबत उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांचे मत आता चुकीचे मानले

गेले पाहिजे. त्यामुळे जर करपात्र व्यक्ति कंपनी सवलतीचा दावा करण्यासाठी केवळ अनुच्छेद २८६ (२) वर अवलंबून राहू शकत असेल, तर ती त्यांना उपलब्ध नसल्याचे मानले गेले पाहिजे, कारण विक्रीकर प्रमाणीकरण अधिनियम १९५६ ने शुल्काला मान्यता दिली असती.

तथापि, आमच्यासमोर, प्रतिवादी-कंपनीच्या विद्वान वकिलाने उच्च न्यायालयाचा निर्णय त्याच्या बाजूने टिकवून ठेवण्यासाठी दोन कारणे मागितली. पहिली गोष्ट अशी होती की वाफेच्या जहाजांमध्ये सुव्यवस्थित असलेला कोळसा भारताच्या राज्यक्षेत्राबाहेर नेण्यात येत असल्याने, ही विक्री संविधानाच्या अनुच्छेद २८६ (१) (बी) अंतर्गत "निर्यातीदरम्यान" होती आणि त्यामुळे राज्याने विक्री कर आकारण्यापासून त्याला सूट दिली होती.तथापि, हा युक्तिवाद या न्यायालयाच्या बर्मा शेल ऑईल स्टोरेज अँड डिस्ट्रिब्युटिंग कंपनी, लिमिटेड विरुद्ध द कमर्शियल टॅक्स द स्टेट ऑफ ऑफिसर (१ सी. ए. ७ * * ऑफ १९५७ आणि सी. ए. १० ऑफ १९५८ (अनरिपोर्टेड) या प्रकरणातील निर्णयाच्या दृष्टीने फेटाळला जाणे आवश्यक आहे, ज्यामध्ये असे म्हटले गेले होते की कॉन्स्टी कंपनी लिमिटेडच्या तेराव्या भागात 'भारताच्या कोचीन कोळसा प्रदेशातून निर्यात' ही अभिव्यक्ती आढळते, त्या संदर्भात आणि केरळ आणि इतर मांडणीमध्ये, वस्तू केवळ भारताच्या प्रदेशातून बाहेर नेणे पुरेसे नव्हते, परंतु त्या वस्तू भारताबाहेरील गंतव्यस्थानावर नेण्याचा हेतू असणे आवश्यक होते, जेणेकरून त्या या प्रक्रियेत होत्या. याचे कारण असे होते की असे कोणतेही ठिकाण नव्हते जिथे असे म्हटले जाऊ शकते की स्पिरिट आयात केले गेले होते आणि विक्रीनंतर केवळ देशाबाहेर माल हलवल्यास ती विक्री संविधानाच्या अनुच्छेद २८६ (१) (बी) अंतर्गत "निर्यातीदरम्यान" होणार नाही. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, अनुच्छेद २८६ मधील निर्यातीची संकल्पना आयात या शब्दाप्रमाणेच, ज्या दरम्यान वस्तू हलवण्याचा हेतू आहे किंवा ज्या दरम्यान त्यांची वाहतूक करण्याचा हेतू आहे

अशा दोन टोकांच्या अस्तित्वाचे प्रतिपादन करते, आणि केवळ वस्तू परदेशी बंदरात उतरवण्याच्या कोणत्याही हेतूशिवाय देशाबाहेर हलवणे नव्हे.

विद्वान वकिलांनी आग्रह केलेला दुसरा मुद्दा असा होता की, कोणत्याही परिस्थितीत ही विक्री अनुच्छेद २८६ (१) (अ) च्या स्पष्टीकरणांतर्गत येते, कारण त्या राज्यातील वापराच्या उद्देशाने त्रावणकोर-कोचीन राज्यात कोळशाचे वितरण केले गेले होते. मूळतः मद्रास राज्यातील कॅडल बेटावर असलेला माल त्रावणकोर-कोचीन प्रदेशात विक्रीच्या करारामुळे त्या राज्यातून बाहेर काढण्यात आला होता यात शंका नाही. त्यामुळे त्यात एक आंतरराज्य घटक होता ज्याने स्पष्टीकरण लागू केले. त्या विक्रीचा थेट परिणाम म्हणून त्रावणकोर-कोचीन राज्यात वितरण केले गेले आणि कोचीनच्या पाण्यातील वाफेच्या जहाजांमध्ये सुव्यवस्थित केले. जर वितरण करण्याचा उद्देश आम्ही पूर्वी म्हटल्याप्रमाणे निर्यात नव्हता, तर हे लक्षात घेतले पाहिजे की या प्रकरणात ते राज्यातील वापराच्या उद्देशाने होते कारण वितरण अंतिम ग्राहकाला होते ज्याने माल त्याच्या स्वतःच्या हेतूंसाठी वापरायचा होता आणि कोचीन कोळशाच्या पुन्हा निर्यात करण्याच्या उद्देशाने किंवा वस्तूंमधील व्यावसायिक स्वरूपाच्या इतर व्यवहारांच्या दृष्टीने नाही. हे लक्षात येईल की अंतिम खरेदीदार-वाफेवर चालणारी जहाजे, त्यांची इच्छा असेल तर, राज्यात वापर करून माल नष्ट करण्याच्या अर्थाने वस्तू वापरू शकतात किंवा ते राज्याबाहेर घेऊन जाऊ शकतात आणि तेथे त्याचा सारांश लावू शकतात, परंतु तो त्यांच्या इच्छेवर आणि आनंदावर अवलंबून असलेल्या त्यांच्या आवडीचा विषय होता. त्यामुळे राज्यभरात वापरासाठी असलेल्या वस्तूच्या वितरणात व्यत्यय येणार नाही, ज्याचा वापर एकतर नष्ट करून किंवा वस्तूच्या स्वरूपानुसार वापराद्वारे केला जाऊ शकतो. अशा प्रकारे खाद्यपदार्थांचे सेवन सामान्यतः शब्दशः केले जाते, तर कपडे किंवा फर्निचर इ. सारख्या इतर वस्तूंचा वापर करून सेवन केले जाते, जरी अशा वापरामुळे ते नष्ट होत नाहीत. जर खाद्यपदार्थ विकले गेले आणि

एखाद्या राज्यातील अंतिम ग्राहकाला वितरित केले गेले, तर ते राज्यात वापराच्या उद्देशाने वितरित केले जाते, असे असले तरी, खरेदीदार त्याच्या संपूर्ण खरेदीचा उपभोग राज्यात घेण्याची निवड करू शकत नाही, परंतु त्याचा काही भाग राज्याबाहेर घेतो आणि तेथे त्याचा उपभोग घेतो. उदाहरणार्थ, जर एखादे वाहन प्रत्यक्ष वापरकर्त्याला विकले गेले असेल आणि विक्री निर्यात करण्याच्या प्रक्रियेत नसेल किंवा खरेदीदाराद्वारे पुनर्विक्री इत्यादीद्वारे त्यात पुढील व्यावसायिक व्यवहार करण्याच्या दृष्टीने नसेल, तर वापरकर्त्याला वितरित करणे हे त्याच्या राज्यातल्या वापराच्या उद्देशाने आहे.अशा खरेदीदाराने त्याच्या मालमत्तेचा उपभोग-वापर किंवा वापराच्या मार्गाने-इतर राज्यांमध्ये वाहन चालवू शकते ही वस्तुस्थिती, अनुच्छेद २८६ (१) (अ) च्या स्पष्टीकरणात येणाऱ्या त्याच्या मूळ वितरणापासून विचलित होत नाही. सध्याच्या प्रकरणात, कोळसा जहाजात वापरण्यासाठी पाठवण्यात आला असल्याने, जहाज त्रावणकोर-कोचीनच्या जलक्षेत्रात असताना जहाजाच्या मालकाला कोळसा वापरण्याची मुभा होती, किंवा जर त्याने तसे करायचे ठरवले तर ते त्या मर्यादेबाहेर घेऊन जाऊ शकते.

जर खरेदीदाराने कराराद्वारे किंवा कायद्यानुसार मागणी असलेल्या राज्यामध्ये विकल्या गेलेल्या वस्तूंचा वापर किंवा वापर न करण्यास बांधील असेल, म्हणजे, जेथे त्याला तेथे वापरण्याचा पर्याय नसेल तेथे स्थिती भिन्न असू शकते. हाती असलेल्या प्रकरणात वितरीत केला गेलेला काही कोळसा आणि जहाजाने बंदरात त्यांचा मुक्कामाच्या कालावधीत लोडिंगसाठी वापरली असती आणि जर असा मुक्काम अनपेक्षित कारणांमुळे लांबला असता तर कदाचित संपूर्ण कोळसाही संपला असता आणि अर्थातच जहाज बंदराच्या हद्दीतून आणि राज्याच्या हद्दीतून बाहेर पडेपर्यंत वापरावे लागेल. म्हणून महत्त्वाची वस्तुस्थिती अशी होती की कोळसा खऱ्या ग्राहकाला त्याच्या सोयीनुसार आणि गरजेनुसार आवडेल तेथे वापरण्याचे स्वातंत्र्य होते.

अशा परिस्थितीत, करदात्या कंपनीने केलेली "बंकर कोळशाची" विक्री ही अनुच्छेद २८६ (१) (अ) च्या स्पष्टीकरणांतर्गत येते, असे प्रतिवादीच्या वकिलाने केलेले म्हणणे योग्य होते. जर आणखी काही नसते आणि राज्यघटनेच्या प्रकाशात वाचलेल्या राज्याच्या विक्री-कर कायद्याने लादलेल्या आरोपाच्या संदर्भात करपात्र व्यक्ति दायित्वाचा न्यायनिवाडा करावा लागला असता, तर प्रतिवादी कंपनीचे कर दायित्व संशय किंवा वादासाठी खुले राहिले नसते परंतु विद्वान वकिलाने सादर केलेले म्हणणे असे होते की, राज्य सरकारला विक्रीकर कायद्याच्या अनुच्छेद ६ अंतर्गत कोणत्याही विशिष्ट प्रकारच्या विक्रीला कर दायित्वातून सूट देण्याचा अधिकार आहे आणि सरकारने ५ फेब्रुवारी १९५४ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे आणि अधिकृत राजपत्रात प्रकाशित करून, सध्याच्या प्रकरणात प्रतिवादी कंपनीने केलेल्या विक्रीला सध्याच्या मुल्यांकन वर्षांमध्ये विक्रीकर आकारण्यापासून सूट दिली होती. या अधिसूचनेखालील सूट निःसंशयपणे उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी संदर्भित केलेली नव्हती, परंतु विक्री-कर अपील प्राधिकरणाने विक्री-कर अधिकाऱ्याने लादलेला कर बाजूला सारलेल्या कारणांपैकी एक होती आणि अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उच्च न्यायालयात दाखल केलेल्या याचिकेत हा मुद्दा विशेषतः आग्रहीत केला गेला होता आणि त्यामुळे अर्ज केल्यास प्रतिवादीला अधिसूचनेचा लाभ नाकारला जाऊ शकत नाही.

त्रावणकोर-कोचीन विक्री कर कायद्याचे अनुच्छेद ६ अशा प्रकारे कार्य करते.

१९६० च्या राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे सरकार या कायद्यांतर्गत देय असलेल्या कोणत्याही कराच्या संदर्भात ...... सूट देऊ शकते.

(i) क्रमाक्रमी विक्रेत्यांद्वारे विक्रीच्या मालिकेतील सर्व मुद्द्यावर किंवा कोणत्याही निर्दिष्ट गोष्टीवर किंवा बिंदूंवर कोणत्याही विशिष्ट वर्गाच्या वस्तूंच्या विक्रीवर; किंवा

(ii) कोणत्याही विशिष्ट वर्गाच्या व्यक्तींच्या संपूर्ण किंवा त्यांच्या उलाढालीच्या कोणत्याही भागाच्या संदर्भात कलमाचा उर्वरित विभाग तयार करायची आवश्यकता नाही. आवश्यक नाही. १६ फेब्रुवारी १९५४ च्या त्रावणकोर-कोचीन गॅझेटमध्ये, ५ फेब्रुवारी १९५४ रोजी खालील अधिसूचना आली.

"मुंबई राज्य विरुद्ध युनायटेड मोटर्स इंडिया लिमिटेड या प्रकरणातील त्यांच्या निकालात सर्वोच्च न्यायालयाने संविधानाच्या अनुच्छेद २८६ (१) ला दिलेल्या स्पष्टीकरणानुसार आंतरराज्य व्यवहारांचे काही प्रकार राज्य सरकारच्या कर आकारणीच्या अधिकारात येतात. या निर्णयामुळे त्रावणकोर-कोचीन सरकारला १ एप्रिल १९५१ पासून त्रावणकोर-कोचीन राज्यात वितरण आणि वापरासाठी वस्तू विकणाऱ्या अनिवासी विक्रेत्यांच्या काही श्रेणींवर विक्री-कर आकारता येतो, परंतु सरकारने योग्य विचार केल्यानंतर, अशा व्यवहारांवर विक्री-कर केवळ १ एप्रिल १९५३ पासून आकारण्याचा निर्णय घेतला आहे, ज्या तारखेस सर्वोच्च न्यायालयाने आपला निर्णय दिला होता आणि त्या तारखेपूर्वीचा कर मागे घेण्याचा निर्णय घेतला आहे.

त्यानंतर विवरणपत्र सादर करण्यासाठीची अंतरिम व्यवस्था, दाखल करावयाच्या घोषणा आणि कराचे मूल्यांकन आणि भरणा करण्याची पद्धत तपशीलवार असलेल्या तरतुदींचे पालन केले गेले. या अधिसूचनेचा सूट देण्याचा वैधानिक परिणाम होऊ शकत नाही, असे आवाहन अपीलकर्ता-राज्याच्या विद्वान वकिलाने केले असले तरी, आमचे स्पष्ट मत आहे की हे अनुच्छेद ६ (१) द्वारे राज्य सरकारला प्रदान केलेल्या अधिकाराचा वापर करून जारी केले गेले होते आणि असे मानले गेले पाहिजे, ज्याच्या संबंधित अटी आम्ही आधीच काढल्या आहेत. याव्यतिरिक्त, पूर्वी जे घडले होते ते लक्षात घेऊन हे एक जिज्ञासू निवेदन आहे. प्रतिवादी-कंपनीचे मूल्यांकन बाजूला ठेवणाऱ्या अपील सहाय्यक आयुक्तांनी आपल्या आदेशात म्हटले आहे की, "जरी ही विक्री या राज्यात उपभोगासाठी आहे असे मानले जात असले, तरी कंपनीला

उलाढालीवर कर भरण्याची गरज नाही कारण सरकारने १ एप्रिल १९५३ पूर्वी झालेल्या विक्रीवरील कर भरण्यापासून सूट दिली आहे". जेव्हा हा अपील आदेश स्वतःहून काम करणाऱ्या कंपनी लिमिटेडच्या उपायुक्तांनी पुनरीक्षणात बाजूला ठेवला होता, तेव्हा आदेशात अधिसूचनेचा कोणताही संदर्भ दिलेला नाही आणि त्याचा कोणताही वैधानिक परिणाम नसल्याचे म्हटले गेले नाही. अनुच्छेद २२६ अंतर्गत उच्च न्यायालयाला दिलेल्या याचिकेत, प्रतिवादी-कंपनीने ५ फेब्रुवारी १९५४ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे देण्यात आलेल्या सूटचा लाभ घेतला आणि १ एप्रिल १९५१ ते १ एप्रिल १९५३ या कालावधीच्या मूल्यांकनाशी संबंधित १६ फेब्रुवारी १९५४ च्या राजपत्रात प्रकाशित केला आणि त्यात असे म्हटले आहे की संबंधित मूल्यांकन राजपत्र अधिसूचनामध्ये समाविष्ट असलेल्या सूटच्या आत आले आहे. याच्या उत्तरात विक्री-कर अधिकाऱ्याने प्रति-प्रतिज्ञापत्र दाखल केले ज्यात त्याने म्हटले की, "याचिकाकर्त्याच्या प्रतिज्ञापत्रात नमूद केलेल्या अधिसूचनेचा या प्रकरणाला कोणताही संबंध नाही कारण संबंधित विक्री त्यांच्या कक्षेत आली नाही". दुसऱ्या शब्दांत, ही अधिसूचना अनुच्छेद ६ (१) अंतर्गत असलेल्या अधिकाराचा वैधानिक वापर नव्हती आणि त्यात समाविष्ट असलेल्या प्रकरणांना सूट देण्यासाठी प्रभावी होती, असा आक्षेप नव्हता, तर प्रतिवादी-कंपनीचे व्यवहार अधिसूचनेच्या कक्षेत नव्हते. आम्ही अधिसूचनेत उद्धृत केलेला उतारा दर्शवितो की युनायटेड मोटर्स प्रकरणात या न्यायालयाच्या निर्णयाद्वारे अशा विक्रीसाठी अनुच्छेद २८६ (१) (अ) चे स्पष्टीकरण लागू केल्यामुळे आंतरराज्य व्यवहारांमध्ये गुंतलेल्या अनिवासी विक्रेत्यांच्या प्रकरणांना दिलासा देण्यासाठी ते विशेषतः तयार केले गेले आहे. प्रश्नातील प्रतिवादी कंपनीचे व्यवहार स्पष्टपणे अधिसूचनेच्या कक्षेत येत असल्याने त्यांच्या स्वरूपामुळे तसेच संबंधित मूल्यांकन वर्षांमुळे, प्रतिवादी-कंपनीला अधिसूचनेद्वारे प्रदान केलेल्या करावर सूट लाभ मिळण्याचा हक्क असेल. याचा परिणाम असा होतो की, अपील अयशस्वी होते आणि खर्चासह फेटाळले जाते.

याचिका फेटाळण्यात आली.

****

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या /तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेलआणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

*****